

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

พะเยามืออดีตที่รุ่งเรืองเป็นอาณาจักรหนึ่งในดินแดนล้านนา มีอำนาจการปกครองอาณาจักรและพื้นที่วัฒนธรรมพะเยาครอบคลุมพื้นที่จังหวัดพะเยาและพื้นที่บางอำเภอของจังหวัดเชียงราย ลำปางแพร่ในปัจจุบัน ด้วยความมั่นคงของการปกครอง และลักษณะภูมิประเทศของพะเยาที่ถูกโอบล้อมด้วยเทือกเขาเกือบทุกด้าน ทำให้ศิลปวัฒนธรรมของพะเยาในยุครุ่งเรืองมีความบริสุทธิ์ มีลักษณะเฉพาะตัวอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับอาณาจักรอื่นๆ ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน และหลังจากการล่มสลายของอาณาจักรพะเยาเป็นต้นมา ศิลปวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวของพะเยาก็ถูกรองรับโดยอิทธิพลของอาณาจักรอื่นๆ ที่เข้ามายึดครอง ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้ศิลปวัฒนธรรมของพะเยาถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูปแบบเรื่อยมา

ศิลปสถาปัตยกรรมของพะเยาแทบไม่ถูกกล่าวถึงในการศึกษาเกี่ยวกับศิลปสถาปัตยกรรมล้านนา ทำให้ศิลปสถาปัตยกรรมแบบพะเยาถูกละเลย ถูกมองว่าไม่มีลักษณะเฉพาะตัว หรือถูกมองว่าเป็นรูปแบบเดียวกับศิลปสถาปัตยกรรมล้านนาในพื้นที่ศูนย์กลางวัฒนธรรมอย่างเชียงใหม่ แต่ยังเป็นโชคดีที่ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับศิลปสถาปัตยกรรมพะเยาอยู่จำนวนหนึ่งที่ยืนยันว่าศิลปสถาปัตยกรรมแบบพะเยามีลักษณะเฉพาะแฝงอยู่ในลักษณะร่วมกับแบบล้านนาทั่วไป ทำให้เกิดข้อโต้แย้ง ความไม่ชัดเจน และความคลุมเครือในความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะของพะเยาในแวดวงวิชาการ อีกทั้งในปัจจุบันรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมในจังหวัดพะเยานั้นได้เปลี่ยนแปลงไป โดยมีรูปแบบซึ่งขาดที่มาและความเชื่อมต่อกับรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมพะเยาในอดีต มีรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากศิลปสถาปัตยกรรมแบบล้านนาแบบเชียงใหม่ และอิทธิพลจากศิลป-สถาปัตยกรรมแบบรัตนโกสินทร์ ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมพะเยาที่น่าจะมีลักษณะเฉพาะตัว เช่น ศิลปะการแกะสลักพระพุทธรูปแผ่นศิลาจารึก และประติมากรรมหินทรายที่พบได้มากที่สุดที่ล้านนา และรูปแบบสถาปัตยกรรมเจดีย์เขาคอด ยกฐานปัทมสูง เนื่องจากเคยเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองมาก่อนในดินแดนล้านนาในยุคแรกนั้นถูกตัดสินว่าไม่มีตัวตนและถูกละเลยไม่มีผู้สนใจศึกษาต่อไป

สามารถ สิริเวชพันธุ์ (2532) กล่าวว่าวิหารในจังหวัดพะเยาเป็นหนึ่งในศิลปวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมของพะเยาที่มีลักษณะเฉพาะตัว ด้วยสภาพสังคมเกษตรกรรมเพื่อยังชีพและลักษณะการนับถือพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับการนับถือผีบรรพบุรุษและธรรมชาติ ทำให้รูปแบบวิหารในพะเยาในอดีตใกล้ชิดกับธรรมชาติ คำนึงถึงการใช้สอยเป็นหลัก มีขนาดเล็กติดพื้นดิน เข้าสู่ภายใน

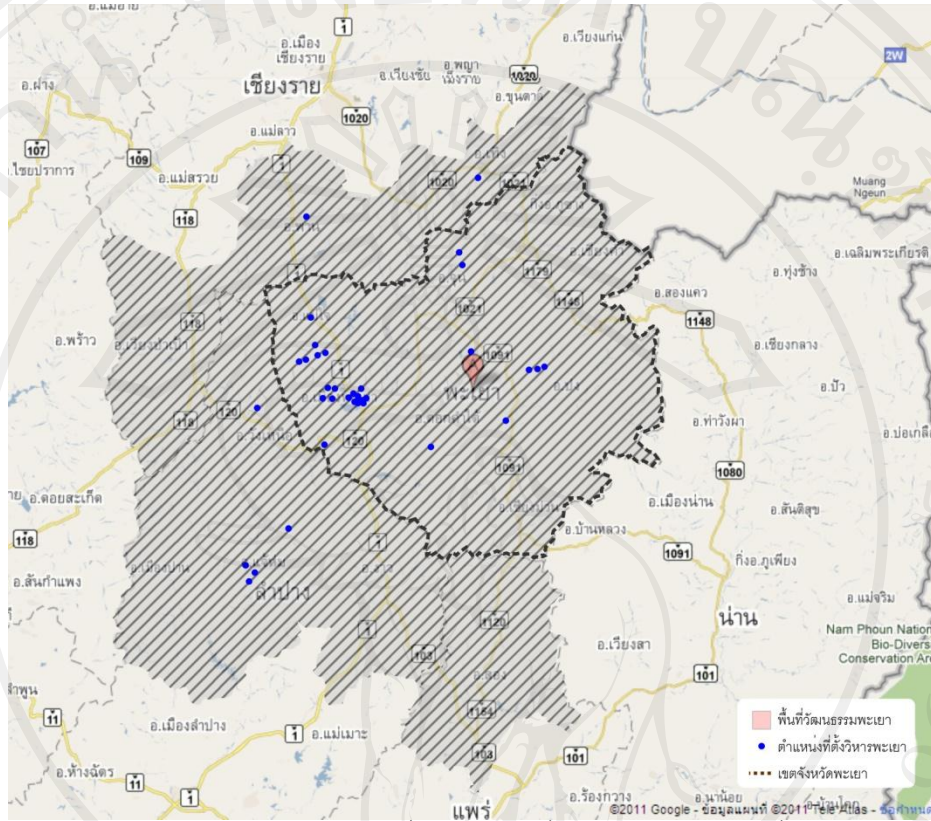
วิหารได้ง่าย หลังคาทรงจั่วผืนเดียวลดชั้นหลังหนึ่งครั้งที่แนวคอสอง องค์กรประกอบทางสถาปัตยกรรมและลวดลายตกแต่งที่นำธรรมชาติใกล้ตัวทั้งพืชและสัตว์มาใช้อย่างตรงไปตรงมา มีลักษณะของการจัดองค์ประกอบศิลป์ที่หลากหลาย (Variety) และมีความสมดุลอย่างไม่สมมาตร (Asymmetrical balance) และเป็นฝีมือของส่วชาวบ้าน (folk art) ที่ไม่เป็นแบบแผนตายตัวและสอดคล้องวิถีชีวิตประจำวันและลักษณะนิสัยถ่อมตน มีชีวิตที่เรียบง่าย และมีอารมณ์ขันของส่วในพะเยาลงไปในงานด้วย

เฉลิมชัย เฆรังงี (2544) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของวิหารในจังหวัดพะเยาว่า ปัจจุบันวิหารส่วนใหญ่ที่พบในจังหวัดพะเยามีการผสมผสานทั้งรูปแบบวิหารล้านนาที่มีการลดชั้นหลังคาด้านหลังสองครั้งและด้านหลังหนึ่งครั้งสอดคล้องกับการยกเก็จที่ผิงพื้น และการผสมผสานกับรูปแบบวิหารแบบรัตนโกสินทร์ที่วิหารมีขนาดใหญ่ รูปทรงที่สูงชะลูด และลวดลายการประดับตกแต่งอย่างรัตนโกสินทร์ โดยรูปแบบของวิหารล้านนาและรัตนโกสินทร์ปรากฏอย่างเด่นชัดในวิหารในจังหวัดพะเยาในปัจจุบันมากกว่ารูปแบบของวิหารในพะเยาที่เป็นมาตั้งแต่อดีต การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้วิหารในจังหวัดพะเยาในปัจจุบันขาดการเชื่อมต่อกับรูปแบบวิหารในพะเยาในอดีตทั้งในด้านกายภาพ และการรับรู้จากคนทั่วไป การเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่การขาดการรับรู้ถึงความสำคัญ ที่มา และเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งที่ไม่ควรเกิดขึ้น เนื่องจากเป็นต้นเหตุที่นำไปสู่การสูญสลายอย่างถาวรของภูมิปัญญาความรู้ด้านสถาปัตยกรรมที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งกำลังจะเกิดขึ้นกับสถาปัตยกรรมวิหารพะเยาในปัจจุบัน

ความไม่มีตัวตนขาดลักษณะเฉพาะตัวของพะเยาทำให้ชาวพะเยาคอยอยู่ในสภาพ “ไร้ราก” ถูกตัดขาดจากการรับรู้ถึงพัฒนาการของรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมที่เป็นมรดกอันมีค่าจากบรรพบุรุษ และขาดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองนี้ก่อให้เกิดการศึกษาวิจัยขึ้น โดยมุ่งทำการศึกษารูปแบบของวิหารในจังหวัดพะเยาที่ยังคงหลงเหลืออยู่ทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพ และสภาพสังคม-ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่ส่งผลต่อแนวคิดของมนุษย์ที่มีต่อสถาปัตยกรรมในขณะออกแบบ สร้าง และใช้งาน ซึ่งทำให้สามารถเข้าใจชัดเจนถึงลักษณะเฉพาะและพัฒนาการของวิหารในจังหวัดพะเยา ที่จะเป็นประโยชน์ในการรักษาและส่งเสริมลักษณะเฉพาะของวิหารในจังหวัดพะเยาเพื่อการอนุรักษ์ เป็นประโยชน์ในการศึกษาสถาปัตยกรรมล้านนาในอนาคต และสร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองแก่ชาวพะเยา

จากวรรณกรรมเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพะเยาและวิหารในจังหวัดพะเยาดังกล่าว ทำให้ทราบขอบเขตพื้นที่วัฒนธรรมพะเยาในยุคอาณาจักรพญาที่ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดพะเยาปัจจุบันและพื้นที่บางส่วนของอำเภอจาง แจ่ม อำเภอเมืองปาน และอำเภอวังเหนือของจังหวัด

ลำปาง อำเภอยางป่าเป้า อำเภอพาน อำเภอป่าแดด และอำเภอเทิงของจังหวัดเชียงราย และอำเภอสองของจังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นขอบเขตพื้นที่ในการสำรวจเบื้องต้น

ภาพที่ 1.1 ตำแหน่งที่ตั้งวิหารพะเยาที่สำรวจเบื้องต้นพบในพื้นที่วัฒนธรรมพะเยา (พื้นที่ลายเฉียงทั้งหมด)

การสำรวจเบื้องต้นในพื้นที่วัฒนธรรมพะเยาทำให้ได้พบวิหารที่มีลักษณะตามที่ระบุในวรรณกรรมถึง 33 หลัง โดยในจำนวนวิหารทั้งหมดที่สำรวจเบื้องต้นพบนั้นตั้งอยู่อย่างหนาแน่นในเขตจังหวัดพะเยาซึ่งเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมพะเยาถึง 26 หลัง และวิหารที่สำรวจเบื้องต้นพบในเขตจังหวัดพะเยานี้ยังมีความหลากหลายของรูปแบบวิหารในรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม เช่น รูปทรงวิหาร การลดชั้นหลังคา ผนังของวิหาร เป็นต้น ซึ่งรูปแบบที่หลากหลายเหล่านี้ที่เป็นผลมาจากประวัติศาสตร์การเข้ามาในเขตจังหวัดพะเยาของคนหลายชาติพันธุ์มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้สภาพสังคมวัฒนธรรมในเขตจังหวัดพะเยามีลักษณะที่ผสมผสานวัฒนธรรมของคนหลายชนชาติ เช่น ไทยวน ไทลื้อ ไทยอีสาน เป็นต้น ซึ่งชาติพันธุ์เหล่านี้เมื่อเข้ามาตั้งรกรากผสมกลมกลืนกันกับคนในท้องถิ่นในเขตจังหวัดพะเยาแล้ว มีการนำรูปแบบวิหารในวัฒนธรรมของตนมาผสมผสานและปรับใช้ให้เข้ากับวิหารพื้นถิ่นในเขตจังหวัดพะเยา เพื่อตอบสนองการใช้งานและวิถีชีวิตในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยมา ทำให้การทำความเข้าใจว่าเหตุที่สิ่งหนึ่งจึงถูกเลือกหรือไม่ถูกเลือกให้สืบทอด หรือนำมาปรับใช้ให้เข้ากับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยอธิบายได้ว่าเหตุไฉนรูปแบบของวิหารในจังหวัดพะเยาในปัจจุบันจึงมีลักษณะดังที่ปรากฏ มีที่มาที่

ไปอย่างไร และอะไรคือลักษณะเฉพาะที่ซ่อนอยู่ และไม่เคยสูญหายไปในวิหารในจังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นประเด็นหลักของการศึกษาที่จะกล่าวถึงต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประเภทและลักษณะรูปทรงของวิหารในจังหวัดพะเยา ลักษณะเฉพาะของวิหารในจังหวัดพะเยา ปัจจัยที่ก่อให้เกิดพัฒนาการและพัฒนาการของรูปแบบวิหารในจังหวัดพะเยา
2. เพื่อหาแนวทางในการรักษาและส่งเสริมลักษณะเฉพาะของวิหารในจังหวัดพะเยาเพื่อการอนุรักษ์

1.3 คำถามงานวิจัย

1. วิหารในจังหวัดพะเยามีรูปทรงที่ประเภทและมีลักษณะของรูปทรงเป็นอย่างไร ลักษณะเฉพาะของวิหารในจังหวัดพะเยาเป็นอย่างไร ปัจจัยที่ก่อให้เกิดพัฒนาการของรูปแบบวิหารในจังหวัดพะเยาประกอบด้วยอะไรบ้าง และพัฒนาการของรูปแบบวิหารในจังหวัดพะเยาเป็นอย่างไร
2. แนวทางในการรักษาและส่งเสริมลักษณะเฉพาะของวิหารในจังหวัดพะเยาเพื่อการอนุรักษ์มีแนวทางอย่างไรบ้าง

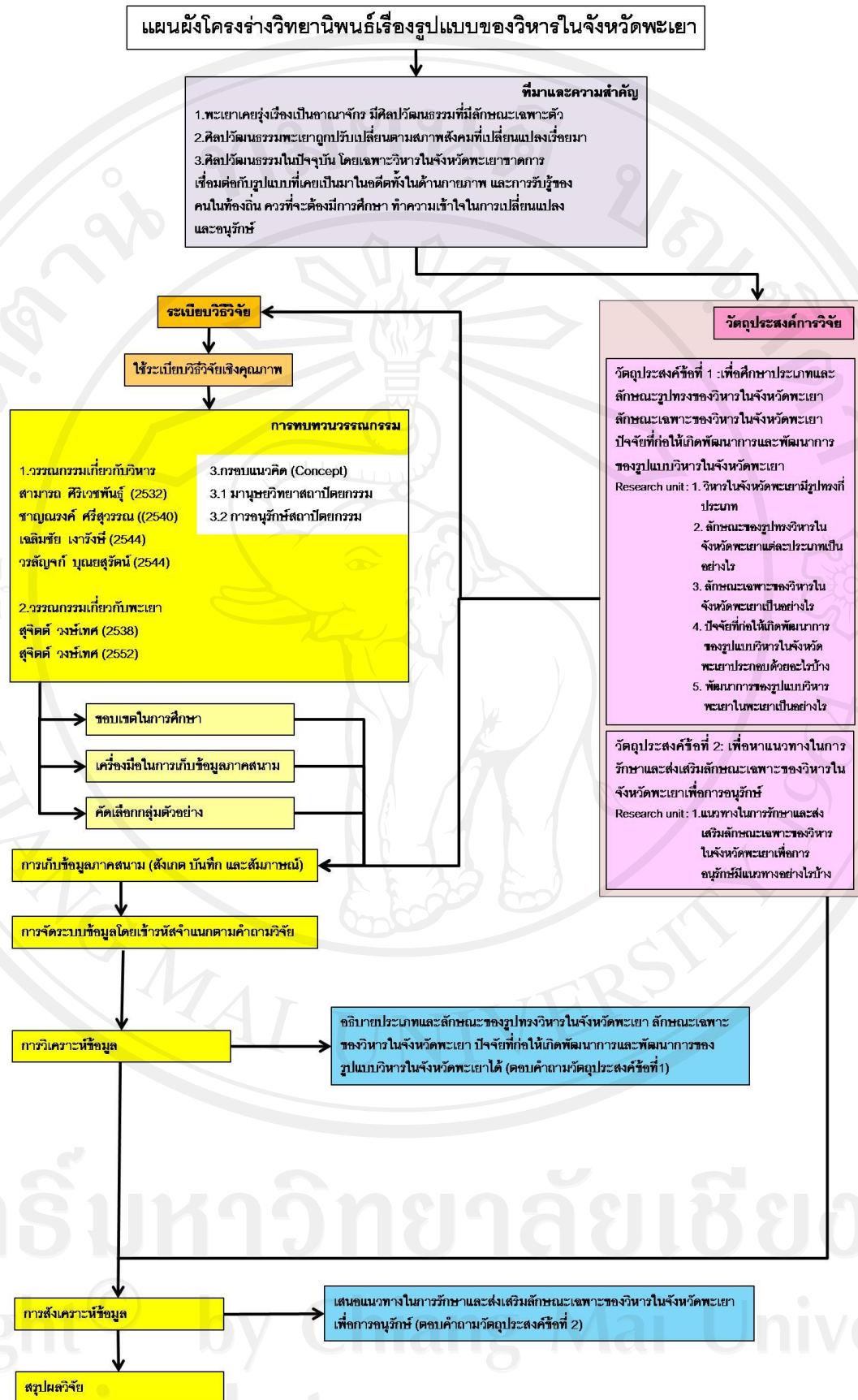
1.4 วิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ภายใต้กรอบทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม แนวคิดมานุษยวิทยาสถาปัตยกรรม (Anthropology of Architecture) และแนวคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางกายภาพ แนวคิดในการสร้าง การใช้งาน และการซ่อมแซมบูรณะสถาปัตยกรรม เพื่ออธิบายปัจจัยและสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรม และนำไปสู่แนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมนั้น โดยมีแผนการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

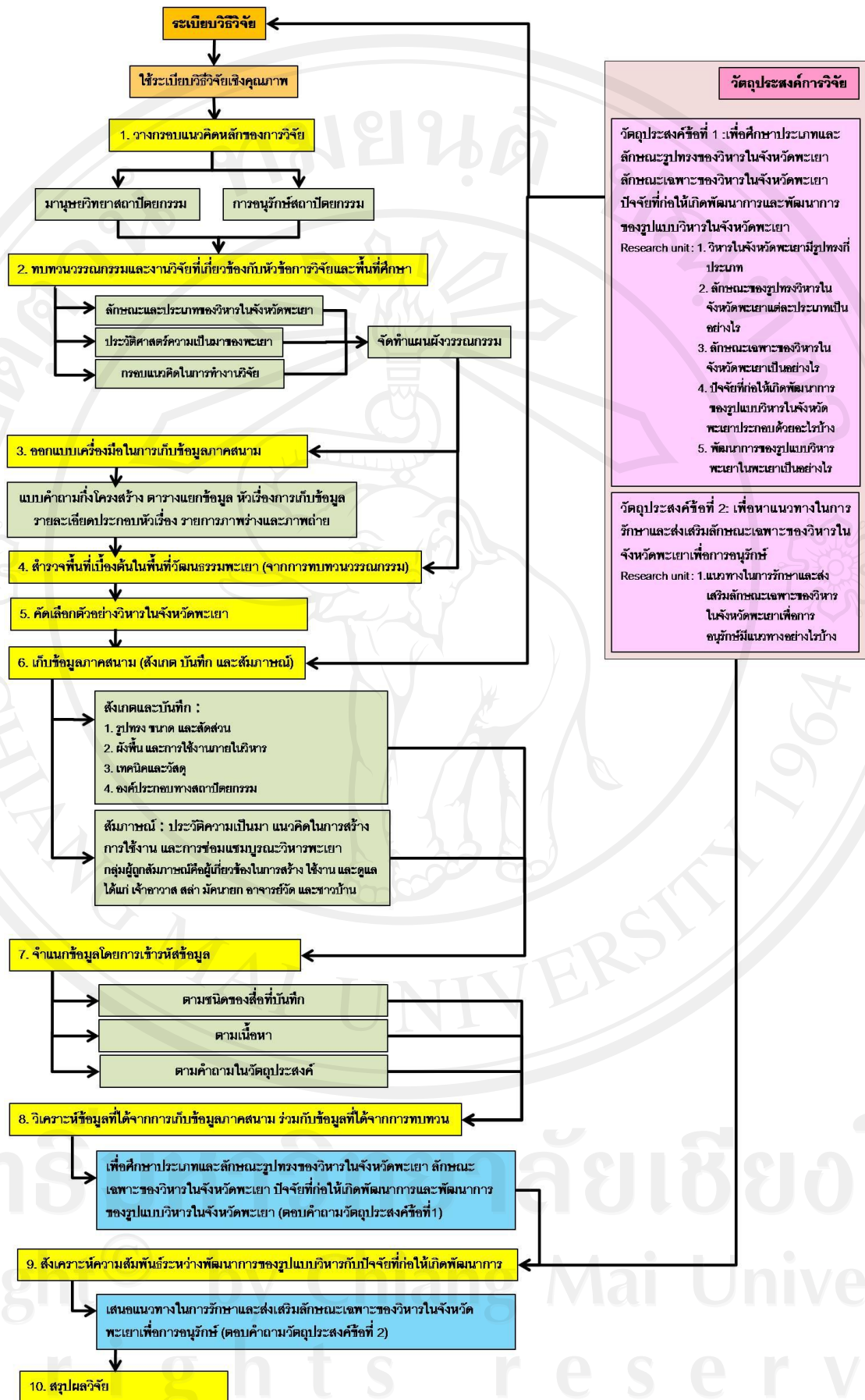
1. วางกรอบแนวคิดหลักของการวิจัยตามทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม แนวคิดมานุษยวิทยาสถาปัตยกรรม และแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม
2. เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย และพื้นที่ศึกษา เพื่อสรุปลักษณะของวิหารในจังหวัดพะเยาเบื้องต้น พร้อมทั้งจัดทำแผนผังวรรณกรรม

3. ออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ประกอบด้วยแบบคำถามถึงโครงสร้างตารางแยกข้อมูล หัวเรื่องการเก็บข้อมูล รายละเอียดประกอบหัวเรื่อง รายการภาพร่างและภาพถ่าย เพื่อได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวัด ประวัติการสร้างและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม รวมถึงปัจจัยและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของวิหาร
4. สำรวจวิหารเบื้องต้นในพื้นที่จังหวัดพะเยา และคัดกรองวิหารด้วยเกณฑ์ลักษณะของวิหารในจังหวัดพะเยาเบื้องต้นจากข้อมูลภาคสนาม
5. คัดเลือกตัวอย่างวิหารเพื่อใช้ในการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับพัฒนาการรูปแบบของวิหารในจังหวัดพะเยา
6. เก็บข้อมูลภาคสนาม ด้วยการสังเกต บันทึก และสัมภาษณ์
7. จำแนกข้อมูลโดยการเข้ารหัสข้อมูล (Data coding) ตามชนิดของสื่อที่บันทึก ตามเนื้อหา และตามคำถามในวัตถุประสงค์การวิจัย
8. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ร่วมกับข้อมูลภาคเอกสาร เพื่อสรุปอธิบายพัฒนาการรูปแบบของวิหารในจังหวัดพะเยา และปัจจัยที่ก่อให้เกิดพัฒนาการ
9. สังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการรูปแบบของวิหารในจังหวัดพะเยากับปัจจัยที่ก่อให้เกิดพัฒนาการ เพื่อเสนอแนวทางในการรักษาและส่งเสริมลักษณะเฉพาะของวิหารในจังหวัดพะเยาเพื่อการอนุรักษ์
10. สรุปผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ในการวิจัย การเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และกรอบแนวคิดหลักของการวิจัย เป็นตัวกำหนดขั้นตอนการทำงานวิจัยทั้งหมด โดยวัตถุประสงค์ในการวิจัยกำหนดขั้นตอนที่ทำให้ได้มาซึ่งคำตอบของคำถามวิจัยในแต่ละข้อ ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพสร้างกรอบแนวคิดหลักของการวิจัย ซึ่งกำหนดขอบเขตเนื้อหาวิจัย วรรณกรรมและงานวิจัยที่เลือกทบทวนในการเก็บข้อมูลภาคเอกสาร ขอบเขตของพื้นที่ศึกษา วิธีการและเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม การจัดระบบและวิเคราะห์ข้อมูล และการสังเคราะห์ข้อมูล

แผนภูมิที่ 1.1 แผนผังโครงร่างวิทยานิพนธ์

แผนภูมิที่ 1.2 แผนผังวิธีวิจัย

1.5 ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตพื้นที่

ในการกำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาวิจัย ได้ทำการสำรวจพื้นที่เบื้องต้นก่อนในพื้นที่วัฒนธรรมพะเยาตามที่ได้ระบุไว้ในวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่าพื้นที่วัฒนธรรมไม่ได้ถูกกำหนดด้วยขอบเขตการปกครองจังหวัดอย่างในปัจจุบัน แต่เป็นวัฒนธรรมของชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกันสามารถเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กันได้สะดวก เกาะกลุ่มกันอย่างหลวมๆ ในแอ่งที่ราบและเนินเขาที่อยู่ต่อเนื่องกันบนพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำอิง แม่น้ำยม และแม่น้ำลาว โดยในปัจจุบันพื้นที่วัฒนธรรมพะเยาครอบคลุมพื้นที่จังหวัดพะเยาปัจจุบันและพื้นที่บางส่วนของอำเภอจุน อำเภอเมืองปาน และอำเภอวังเหนือของจังหวัดลำปาง อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอกันทรวิชัย และอำเภอเทิงของจังหวัดเชียงราย และอำเภอสองของจังหวัดแพร่ และจากการสำรวจวิหารในพื้นที่วัฒนธรรมพะเยาเบื้องต้น (มีรูปแบบตามที่ได้บทวนวรรณกรรม) พบวิหารพะเยาจำนวน 33 หลัง ในจำนวนทั้งหมดพบว่ามี การกระจายตัวหนาแน่นอยู่ในเขตจังหวัดพะเยาถึง 26 หลัง และวิหารส่วนใหญ่ที่สำรวจพบนั้นเป็นวิหารหลังใหม่ที่ไม่เคยถูกกล่าวถึง อีกทั้งมีความหลากหลายของรูปแบบวิหารในรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมที่แยกย่อยมากกว่าในวรรณกรรมหรืองานวิจัยที่เคยทำมาก่อนหน้า ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาให้อยู่เฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดพะเยา (พื้นที่ภายในเส้นประในภาพที่ 1.1 หน้า 3)

2. ขอบเขตเวลา

ศึกษาวิหารในจังหวัดพะเยาที่สร้างขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึง พ.ศ. 2520 ซึ่งพะเยาถูกยกฐานะเป็นจังหวัด เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่วิหารในพะเยายังคงลักษณะเฉพาะตัวไว้ได้มาก และยังไม่ถูกแทรกแซงจากปัจจัยต่างๆ ที่เกิดจากความเจริญด้านการติดต่อสื่อสารในยุคโลกาภิวัตน์อย่างในปัจจุบัน โดยขอบเขตพื้นที่และขอบเขตเวลาของการศึกษาเป็นเกณฑ์ ทำให้ในการสำรวจวิหารเบื้องต้นในพื้นที่จังหวัดพะเยาพบว่าวิหารของวัดที่ตั้งขึ้นไม่เกิน พ.ศ. 2520 เป็นจำนวน 367 หลัง หลังจากนี้วิหารจะถูกคัดกรองด้วยเกณฑ์ลักษณะของวิหารในจังหวัดพะเยาเบื้องต้นจากข้อมูลภาคเอกสาร (จะอธิบายในเนื้อหาการเก็บรวบรวมข้อมูลในบทที่ 3) เหลือ 355 หลัง และถูกนำไปแบ่งเป็นกลุ่มตามประเภทวิหาร แล้วถูกคัดเลือกตัวอย่างวิหารพะเยาเพื่อการศึกษาเชิงลึก 19 หลัง โดยในจำนวนตัวอย่างวิหารทั้งหมดจะประกอบด้วยวิหารพะเยาทุกประเภทซึ่งครอบคลุมที่ตั้งทุกเขตที่ราบในจังหวัดพะเยาและให้ความสำคัญกับวิหารที่มีรูปแบบที่หายากซึ่งควรเลือกทำการศึกษาส่วนวิหารที่ผ่านเกณฑ์ลักษณะของวิหารในจังหวัดพะเยาเบื้องต้นแต่ไม่ถูกคัดเลือกเป็นตัวอย่างวิหารในการศึกษาเชิงลึกจะไม่ถูกละเลย โดยจะถูกนำมาใช้ร่วมวิเคราะห์กับข้อมูลจากการศึกษาตัวอย่างวิหารพะเยาในเชิงลึก เพื่อสนับสนุนการตอบคำถามวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย

3. ขอบเขตเนื้อหา

3.1 ศึกษาลักษณะทางกายภาพ ได้แก่

- 3.1.1 รูปทรง ขนาด และสัดส่วน
- 3.1.2 ผังพื้น และการใช้งานภายในวิหาร
- 3.1.3 เทคนิคและวัสดุ
- 3.1.4 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

3.2 ศึกษาสภาพสังคมและประวัติศาสตร์ ได้แก่ ประวัติในการสร้างและซ่อมแซม แนวคิดในการสร้าง แนวคิดในการใช้งาน และแนวคิดการซ่อมแซมบูรณะวิหาร

1.6 คำจำกัดความ

“วิหาร” หมายถึง อาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปกลายเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า คู่กับอุโบสถ แต่ไม่มีวิสูตรคามเหมือนพระอุโบสถ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551)

“มุขโถง” หมายถึง ห้องโถงเปิดผนังโล่งก่อนเข้าประตูวิหารภายใต้หลังคาผืนเดียวกันหรือหลังคาที่ต่อกับตัววิหาร อาจอยู่ด้านหน้า ด้านหลัง หรือด้านข้างวิหารก็ได้ (ดังภาพที่ 1.2)

“ห้องวิหาร” หมายถึง ที่ว่างภายในวิหารที่ถูกปิดล้อมด้วยผนังอย่างน้อย 3 ด้าน (ดังภาพที่ 1.2)

“ห้องพระหาร” หมายถึง ห้องท้ายสุดในช่วงเสาตามยาวของวิหาร ซึ่งที่เป็นที่ตั้งของแท่นแก้ว (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.2)

“กำแพงแก้ว” หมายถึง กำแพงแสดงอาณาเขตของวิหารในส่วนที่ไม่มีการปิดผนัง เช่น ที่มุขโถง ระเบียงด้านข้างวิหาร และพื้นที่รอบวิหารนอกชายคา เป็นต้น (ดังภาพที่ 1.2)

“แท่นแก้ว” หมายถึง ฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระประธานภายในวิหาร (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.2)

“แท่นธัมม์” หมายถึง ธรรมาสน์ที่พระสงฆ์ขึ้นไปใช้ในการเทศนา (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.2)

“แท่นสังฆ์” หมายถึง อาสนะสำหรับพระสงฆ์นั่งประกอบพิธีกรรมภายในวิหาร (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.2)

“สัตตกัณฑ์” หมายถึง แท่นไม้รูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วที่มีเสาเชิงเทียน 7 อันเรียงกันสำหรับจุดเทียนบูชาพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงสัญลักษณ์ตามคติจักรวาล (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.2)

“การยกเก็จ” หมายถึง การทำให้ผังพื้นวิหารในส่วนที่ยกเก็จเพิ่มนั้นมีขนาดความกว้างน้อยกว่าส่วนที่ไม่ได้ยกเก็จ ทำให้เกิดการเน้นส่วนที่ยกเก็จเหมือนเป็นกระเปาะงอกออกมา การยกเก็จที่ผังพื้นวิหารทำให้เกิดผังพื้นแบบยกเก็จ และการยกเก็จที่ผังพื้นมักสัมพันธ์กับการลดชั้นหลังคา การยกเก็จ 1 ครั้งเป็นการเพิ่มจากมุมของผังสี่เหลี่ยมของห้องวิหารจาก 1 เป็น 2 มุม หรือศัพท์สถาปัตย์พื้นถิ่นพะเยาและล้านนาเรียกว่า “ซด” (ดังภาพที่ 1.2)

“ผังพื้นแบบยักเยื้อง” หมายถึง ผังพื้นที่เกิดจากการยกเก็จ ทำให้ผังพื้นมีรูปหลายมุม ผังพื้นแบบยักเยื้องอาจเกิดจากการยกเก็จครั้งเดียวหรือมากกว่า 1 ครั้งในผังพื้นวิหารหลังเดียวกัน ในล้านนามีผังวิหารแบบยักเยื้องที่เรียกว่า “วิหารบิบ” หรือ “วิหารหักจ็อก” (ดังภาพที่ 1.2)

“ผังพื้นแบบไม่ยักเยื้อง” หมายถึงผังพื้นวิหารที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสมบูรณ์ ซึ่งไม่มีการยกเก็จให้เกิดการยักเยื้อง บางครั้งอาจเรียกว่าผังพื้นของวิหารทรงโรง (ดังภาพที่ 1.2)

“การลดชั้นหลังคา” หมายถึง การแบ่งพื้นและการลดระดับของหลังคาในแนวด้านยาวของวิหาร ทำให้รูปด้านข้างวิหารมีลักษณะหลังคาหลายชั้นลดระดับกันลงมา การลดชั้นหลังคาอาจสัมพันธ์กับการยกเก็จที่ผังพื้น การลดชั้น 1 ครั้งทำให้เกิดผืนหลังคาที่มีระดับต่างกัน 2 ผืน หรือ ศัพท์สถาปัตย์พื้นถิ่นพะเยาและล้านนาเรียกว่า “ซด” (ดังภาพที่ 1.3)

“การแบ่งดับหลังคา” หมายถึง การแบ่งพื้นและการลดระดับของหลังคาในแนวด้านกว้างของวิหาร ส่วนมากเกิดจากการแยกผืนหลังคาในช่วงเสาหลวงและในช่วงเสาระเบียงออกจากกัน ทำให้รูปด้านหน้าและด้านหลังวิหารมีลักษณะเหมือนหลังคาช่วงเสาหลวงซ้อนอยู่บนหรือยกสูงขึ้นจากหลังคาช่วงเสาระเบียง บางครั้งอาจเรียกว่าการซ้อนชั้นหลังคา จำนวนดับหลังคาศัพท์สถาปัตย์พื้นถิ่นพะเยาและล้านนาเรียกว่า “จาย” หรือ “ชาย” (ดังภาพที่ 1.3)

“ซ่อฟ้า” หมายถึง ไม้แกะสลักหรือปูนปั้นที่ประดับไว้ที่ปลายสุดของยอดจั่วของหน้าแหบนที่ปั้นลมมาบรรจบกัน มักมีลักษณะเรียวสลับปลายที่เคล็ดลายมาจากปลายหางนาค (ดังภาพที่ 1.3)

“ปั้นลม” หมายถึง ไม้แกะสลักหรือปูนปั้นปิดแนวด้านข้างของวัดมุงเพื่อป้องกันการถูกลมพัดพังทลาย มักมีลักษณะรูปนาคทั้งแบบนาครวและนาคสะดุ้ง (ดังภาพที่ 1.3)

“หน้าแหบน” หมายถึง หน้าบันของวิหาร (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.3)

“แฝงแล” หมายถึง แฝงไม้ในแนวเดียวกับแฝงคอสอง ซึ่งยื่นออกมาที่ชายคาด้านหน้าและด้านหลังวิหาร มักแกะสลักหรือฉลุลายและอาจมีไม้แกะสลัก “ปากแล” ติดอยู่ที่ขอบด้านนอกของแฝงแลนี้ด้วย (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.3)

“นาคตัน” หมายถึง คันทวยหรือค้ำยันของวิหารล้านนาที่มีลักษณะเป็นแฝงไม้รูปสามเหลี่ยมมุมฉาก ศัพท์สถาปัตย์พื้นถิ่นพะเยาและล้านนาเรียกว่า “หูช้าง” ถ้าเป็นลักษณะแฝงไม้ค้ำยันเรียก “ยาง” (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.3)

“เสาหลวง” หมายถึง โครงสร้างเสารับน้ำหนักที่ปรากฏเป็นแนวคู่ภายในวิหารล้านนา (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.3)

“เสาระเบียง” หมายถึง โครงสร้างเสารับน้ำหนักที่อยู่ในแนวผนังของวิหารล้านนา ซึ่งบางครั้งใช้ลักษณะผนังรับน้ำหนักแทนเสาระเบียงนี้ (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.3)

“ช่วงเสาหลวง” หมายถึง ช่วงระหว่างแถวเสาคู่ตามแนวยาวที่ปรากฏภายในห้องวิหารล้านนา (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.3)

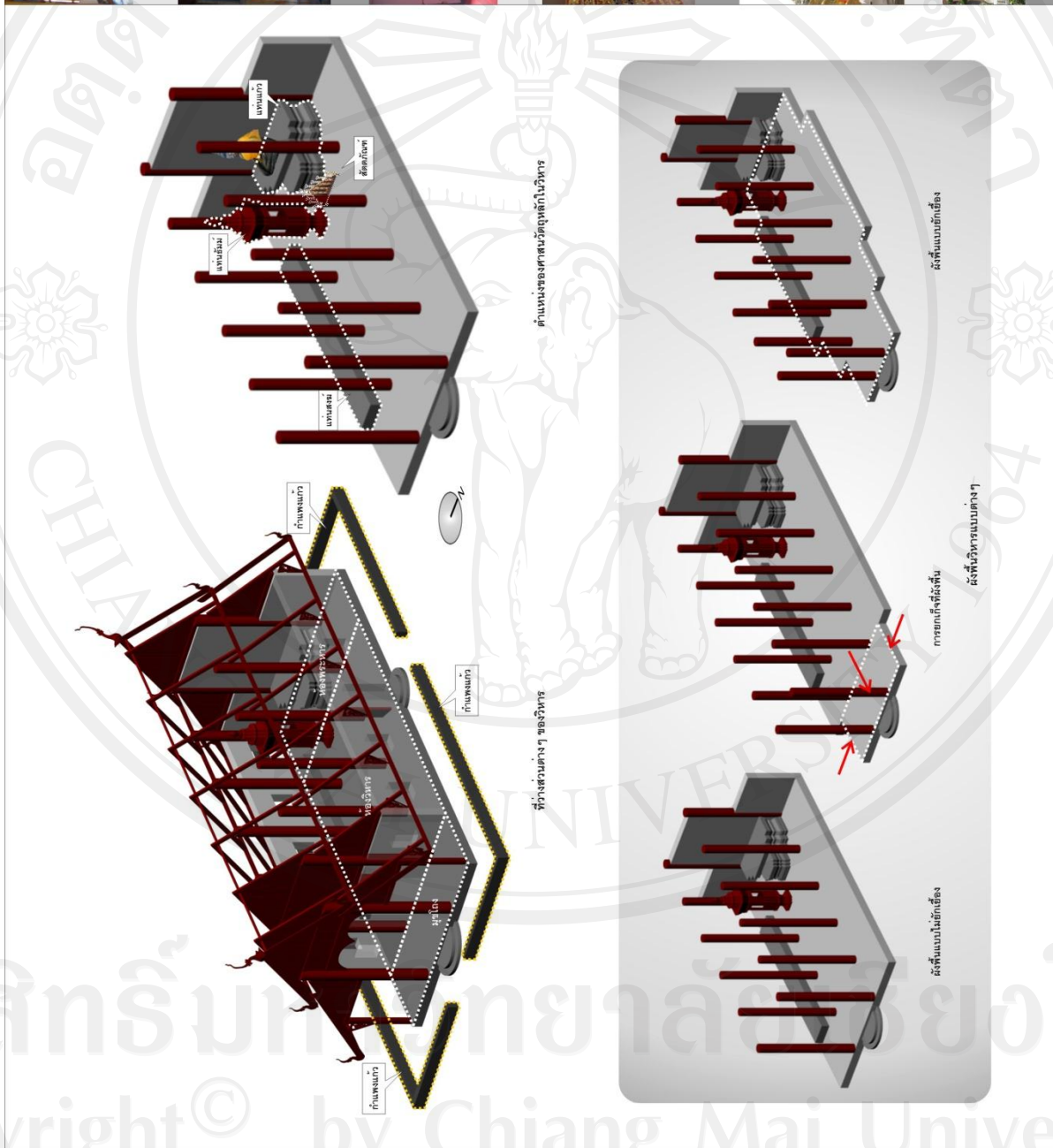
“ช่วงเสาระเบียง” หมายถึง ช่วงระหว่างเสาหลวงและเสาหรือผนังรับน้ำหนักด้านข้างวิหารซึ่งอยู่สองข้างของช่วงเสาหลวง (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.3)

“ช่อหลวง” หมายถึง ช่อในช่วงเสาหลวง ช่อที่อยู่ถัดไปด้านบนช่อหลวงนี้ได้แก่ ช่อยี่ และช่อสาม (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.3)

“ช่อม้า” หมายถึง ช่อในช่วงเสาระเบียง ช่อที่อยู่ถัดไปด้านบนช่อม้านี้ได้แก่ ช่อม้ายี่ และช่อม้าสาม (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.3)

“เสาสะโก้น” หมายถึง เสาคู่กตาทิวางตั้งจากบนช่อม้าและยึดติดกับเสาหลวง เพื่อเป็นตัวยึดชุดโครงสร้างไม้ต่างใหม่ในช่วงเสาระเบียงเข้ากับเสาหลวง (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.3)

“คอสอง” หมายถึง แนวแผงไม้ที่แบ่งด้านหลังคาแต่ละส่วนออกจากกันทั้งสองข้างวิหารในช่วงห้องวิหารและมุขโถง ซึ่งต่อเนื่องกับแผงแลที่ต่อเนื่องกันออกไปทั้งด้านหน้าและหลังวิหาร (ล้านนา; ดังภาพที่ 1.3)

ภาพที่ 1.2 ภาพแสดงประกอบคำจำกัดความ

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

1. สามารถอธิบายประเภทและลักษณะรูปทรงของวิหารในจังหวัดพะเยา ลักษณะเฉพาะของวิหารในจังหวัดพะเยา ปัจจัยที่ก่อให้เกิดพัฒนาการและพัฒนาการของรูปแบบวิหารในจังหวัดพะเยาได้
2. สามารถเสนอแนวทางในการรักษาและส่งเสริมลักษณะเฉพาะของวิหารในจังหวัดพะเยาเพื่อการอนุรักษ์ได้
3. สามารถเป็นข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการศึกษาวิหารในจังหวัดพะเยาซึ่งมีการศึกษาน้อยมาก และเป็นข้อมูลสนับสนุนการศึกษาวิหารพื้นถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในอนาคต